

## ADY ENDRE ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI I.

(Ujságcikkek, tanulmányok) Akadémiai Kiadó, Bp. 1955

Ady Endre összes műveinek kritikái kiadása jelentős törlésztés a magyar irodalomtörténet méltatlanul homálybaborított művei adósság-listáján.

Ez a kötet nemcsak Ady korai műveivel ismerteti meg, de segít leszámolni azzal a tévhitel, mely szerint az újságírás gátja és akadályja a komoly szépirodalmi tevékenységnek. Kétségtelen, hogy a témához és terjedelemezhez kötött művek határidőre való gyártása nem hat mindig a legkedvezőbbben az író művére, képességeinek kialakulására. De ennek felpanaszlói elfelejtkeznek az éremnek arról a sokkal fontosabb oldaláról, hogy az újságírói munka, a vele foglalkozás állandóan a mindennapi élet sodrában tartja az írókat. Nem egy jelentős mű formálódott így meg, nem egy tehetséges író lett ennek révén a valóság igazi és nagyszerű ábrázolója. Ady, Móricz, Bródy, Krúdy, Török Gyula újságíróként kezdtek, s ha nem is állandóan, de majdnem mindig volt kapcsolatuk valamilyen újsággal. Hogy Ady az Új Versek költője lett, abban nem kis része van azoknak a redakcióknak, ahol mint munkatárs vagy szerkesztő dolgozott, ahová, mint szívbe az erek, futottak be az ország, sőt az egész világ politikai és kulturális eseményeinek hírei.

Ady minden iránt szenvedélyesen érdeklődő, mindenre reagáló ember volt kora ifjúságától kezdve. Tizenégyéves, mikor diáklapot szerkeszt, s a zilahi gimnázium önképzőköri emlékei közt nem egy nyomát találjuk csipős nyelvű, gunyoros, a dolgokat lényegükben megragadó bírálatainak.

Ez a minden iránt való érdeklődés s az újságírói munka, melybe Ady már húszéves korában bekapcsolódik, kölcsönösen segíti és támogatja egymást.

Ady érdeklődése kielégülést talál a lapoknál. A Debreczeni Ellenőrnél Richepin, Coppées, Féval, Zola, Anatole France, Csehov és Sudermann nevével ismerkedhet meg. A vidéki lapok „mindenes” újságíróját a lap rá is szorítja, hogy — ha tetszik, ha nem — de minden sorkarakterülő problémával foglalkozzék. A munka-adta kényszerállapot, s Ady tulajdonságai szerencsésen ötvöződnek egybe. S ez a szerencsés ötvözet, mely a fiatal Ady újságírói munkájára jellemző, tülemeli ezeket az írásokat azon, hogy velük csupán, mint egy később nagy költő korai jelentéktelen zsenyéivel foglalkozunk.

Az írások becsét természetesen elsősorban az adja meg, hogy bennük látjuk kibontakozni a mágnások és püspökök uradalmát legbátrabban bíráló zsurnalisztát, s itt látjuk, bár még csak egész csírájában jelent-

kezni a társadalmi változtatás sürgetőjét, a forradalom költőjét.

„Igazi”, kimondottan Ady-írást csak egyet találunk még ebben a kötetben (Egy kis séta), de világosan látható a kibontakozás első útja. A szemünk előtt folyik le a küzdelem, melyet a fiatal újságíró vív a régi, megmerevedett szemlélet sémái ellen, az új, világot és embereket formáló eszmék s gondolatok után tájékozódva.

Politikai véleményei, nyilatkozatai akkor még nagyjából a Függetlenségi Párt irányát képviselik. De már ekkor hozzá tudja adni a nemzeti önállóság, az Ausztriától való függetlenség gondolatához azt a lényeges elemet, melynek hiánya a Függetlenségi Párt politikáját tartalmatlan szószátyárkodással süllyesztette.

„Egynélőség. Testvériség. Szabadság. Kossuth Lajos szentháromsága. Megmosolyognivaló jelszavak ma, az osztálygóg uralmának idejében, amikor az úrhatnamság jegyében él, küzd, verejtékezzve tör előre Kossuth Lajos nemzete.” A nemzeti függetlenség kérdéséhez az elsikkadt osztályharc problémáját adja hozzá.

Magyarország, a panamák, visszaélések „szép zsványtanyája”, s Ady kíméletlen nyíltsággal és bátorsággal leplezi le az úri garázdálkodásokat (Úri hóhérok, Kínos ügy, Tóth Benőék). Néhány írásában már a demokratikus és liberális jelszavak mögé húzódo reakció is foglalkoztatja. (Szolnokdobokai hagyaték, Demokrata szervezkedés). A liberalizmus a polgári demokrácia eszméi felé ekkor még erős illúziókkal fordul, még nem a liberalizmust, hanem annak „meghamisítóit” támadja. Több probléma még nem világos előtte, a nemzeti kérdésben írt néhány cikkében még a nacionalizmus, sovinizmus hangjait szólaltatja meg. Még nem látja azt, amit később ő fogalmaz meg legtisztábban, legszebben, hogy „magyar, oláh, szláv bánat, Mindigre egy bánat marad”, még nem világos előtte, hogy a magyarság féltése és szeretete nem zárja ki, sőt, elengedhetetlen feltételle teszi a népek, az elnyomottak összetartozását.

A századeleji Magyarország ellentmondásokkal átkuszált világában nehéz kiigazodni. Ady is nem egy problémával küszködik, de megoldásai csaknem mindig a haladás irányában mutatnak.

*Egy kis séta* című írása már a papi jómód s a külvárosi nyomor bátor, művészi és plasztikus szembeállítása s tanulsága.

A papi politika kérdéseire általában a haladás szempontjából ad választ. Figye-

lemre méltó ebben a kötetben a politikai cikkek, színházi kritikák s általában a konkrét témákhoz kapcsolódó írásokon kívül azoknak az írásoknak nagy száma, melyek Ady szubjektív élményeiről, benyomásairól, reflexióiról adnak számot.

Ezek a lírai jellegű írások mutatják világosan a világnézetek zűrzavarában tájékozódó fiatal Adyt. Milyen érdekesen jellemző, hogy milyen jelenségeket választ ki ebből a zűrzavarból. 1898. december 31-én megjelenő Betegen című írásának víziói: a kenyérért harcoló embertábor, a keresztrefeszített megváltók, Madonna-arcú, de buja asszonyok, rothadt szalmaágyon elpusztult költők, a vak, csak pénzcsengésre reflektáló Juszticia, költői fantázia szülőttei ugyan, de mennyire kora vilóságának talajából nőttek. Három hónappal később megjelenő, Haladunk című cikkében már konkrétan veti fel ezeket a problémákat. Nagyszerű meglátással sorakoztatja egymás mellé kora ellentmondásait, s nagyszerűen tudja kicsendíteni belőle a századelel Európát foglalkoztató problémákat: „A gloire nemzete még nem tudott határozni, hogy vajon megmentsen egy ártatlan embert, vagy hagyja nyomorultul elpusztulni...”

„Az egész társadalom befogja a fülét, hogy ne hallja a millió nyomorult nyöszörgését, mely kezd összeolvadni a jövő századnak megváltást hirdető hatalmas zajaival...”. Látja a haladás késedelmét, a reakció eluralkodását, de okát adni még nem tudja. Csak logikátlanúságot lát a tettek és szavak különbsége mögött: „S ugyanaz az Oroszország, mely a hágai békekonferenciát előkészítette, mely világraszóló ünneppel üli meg a legnagyobb szabadságdalnoknak, Puskinnak emlékét, megmozdul, hogy agyalábalával eltiporja egy viruló kis ország, Finnország féltveőrzött szabadságát.” (Ellentétek. Debreczen, 1899. június 10.) Ezek a kétségek, melyeket a haladó erők gyengesége szült, a századelő minden jobbérzésű, haladást kívánó gondolkodójának komoly problémákat okoztak. S nem kivétel ezek alól Ady sem. A gondolkozó emberek, a világ megjobbítására törekvők sorsa és feladatai súlyos problémaként nehezedik Adyra is. Ekkor még nem jut el annak kimondásáig, hogy „csak a nép tud forradalmat csinálni”, nem bízik a néptömegek erejében, áthidalhatatlan szakadékokat lát köztük, s a jobbért küzdő gondolkozó emberek között: „Mit csinál a tömeg?” Születik, eszik, iszik, párosul, képzelődik és meghal.” De ez az elválasztás már ekkor sem a kiválasztottak dicsőítése s a tömeg megvetése felé éleződik ki. Ady tragédiát lát a kiválasztottak magánosságában s megvetése a saját rossz sorsával megegyező, hétköznapi szürkeségbe bele-

nyugvó, megváltóra feszít meg-et kiáltó, lelkiismeretlen izgatóktól elbolondítható tömeg ellen fordul.

„A tudás az élet titka s a gondolkodás a tudás alapja. Ezek a gondolkozó emberek pedig a legszerencsétlenebb páriák. Küzdenek egy óriási tömeggel, ennek kényelmes formái ellen, melyek millió ember életét irányítják. Fogalmaik raktárában egy megőrjítő szó háborgó: igazság, tetteikben egy őrült cél dominál, magukhoz hasonlóvá tenni a világot.” S hogy keserősége a tehetetlenségre kárhovatottságból, hatni nem tudásból ered, azt bizonyítják a következő sorok, melyek a jónéhány évvel később megjelenő Magyar Messiasok versciklusban kapnak majd valódi, teljes megfogalmazást: „Nagy céljaik elérésére oly hitvány eszközeik vannak s ezek az eszközök sem hathatnak a legyőzendő tömegre, mert nem pozitívek. Milyen eszközök! Szép, nemes, jó, művészi, megható — ilyen jelzőkkel díszítik fel őket, pedig a tömeg szerint ezek is csak olyan utópiák, mint maga az igazság.”

Ady elégedetlenségének, keserűségének s végső soron tömegekről vallott véleményeinek alapját a haladó erők hatni tudó eszközökkel nem rendelkező gyengeségében találjuk meg.

Mind a napi politika, mind az általános világnézet terén Ady új felfogásért, új látásmódot harcol. Nem túl nagy, de mérhető az az előrelépés, melyet már ebben az időben is megtesz. Lényegesen jelentősebbek azok a megnyilatkozásai, melyeket saját területén, az irodalom területén tesz. A múlttal való küzdelem nyomai természetesen itt is érezhetők. Elhatárolja magát a modernizmustól, de határozottan állást foglal az irodalomnak társadalmi problémákból eredő volta mellett. S a modernizmussal való szembeállása sem a régi felől történik, hanem „egy eszmétlen korban eszmét lehelni akaró”, a kapitalizmus üzletté süllyedt irodalmától, a burzsoá cinizmustól megundorodó fiatalember nézőpontjából: „Oh én nem a romantikát sirattam el, a szertelen s émeletlítő szentimentalizmussal fűszerezett romantikát, hanem azt a megtisztító, felémelő és ideális törekvést, mely hiányzik modern íróink nagyrészénél s amit hangzatos frázisok, hol az igazság unos-untig emlegetett jelszavával elütni, bebeszélni nem lehet.”

Színkritikáiból, egyes művekről írt bírálatáiból csendül ki leghatározottabban a későbbi Ady hangja. Ezekből az írásokból derül ki a legvilágosabban, hogy mennyire nem a régi felé orientálódik. Igen kemény bírálatot mond Berczik Árpád miniszteri tanácsos és sajtótőnök sikerületlen színdarabjáról (Himfy dalai). Többször kiáll

Thury Zoltán Katonák című darabja mellett, s a darab művészi fogyatékoságait bírálja, de az eszmei mondanivaló fontosságát emeli ki a leghatározottabban. Metsző gúnnyal emlegeti a Petőfit meghamisító úri Magyarország hivatalos, állami és irodalmi szerveinek Petőfi ünnepét: „Készülünk a nagy poéta ünnepére, ki ugyan nem volt főrendiházi tag, nem volt tagja az Akadémiának sem, annál kevésbé titkára. De nagyobb, igazabb poéta volt minden idők magyar költőjénél.” Talán elsőnek mutat rá Kiss József, s lapja időből való kihullottságára (Elfelejtett affér), Paraszt-tragoedia című cikkében pedig kora drámaíróinak figyelmét igyekszik a valóság problémáira irányítani. „Divatos drámaíró urak, tudják-e Önök, hogy a felső tízezeren kívül még nagyon sokan élnek, szenvednek körülöttünk? ... Önöknél működik a szellemi arisztokrácia tudatának valami obscurus, beteges faja, mely elbizakodottá, korlátolt gondolkodásúvá teszi az embert; befogja a szemét, hogy ne lássa, amit igazi poétának megérni érdemes”.

A magyar múlt haladó hagyományai megbecsüléséről már ekkor is többször tanúságot tesz. Több cikket ír a Debrecenben felállítandó Kossuth-szoborról, s nem egy cikkben állít méltó emléket a debreceni színészet régi nagy alakjainak.

Problémák özönével küzd, többet kérdez, mint felel, de kérdésfeltevéseiben már ott rejteznek azok a problémák, melyekre néhány év múlva messzehallható szóval, s félreérthetetlen egyértelműséggel fog válaszolni. Kérdésfeltevései a századforduló emberének gondolkozásmódjáról vallanak, s világot vetnek kora Magyarországa legfontosabb problémáira. A kötet ötven évvel ezelőtt írt újságcikkeket tartalmaz, de mégis érdekes és olvasmányos. Ennek legfőbb oka az, hogy Ady soha nem marad meg az eseményeket regisztráló riport vagy beszámoló szűk keretei között, hanem minden jelentősebb eseményhez hozzáfűzi a maga reflexzióit, levonja a maga számára s velünk is levonatja a tanulságokat. A jelenségek megállapítása, a tények és történetek felmérése után mindig megkeresi azt, ami a konkrét eseményt fontossá teszi. A helyi eseményeket beállítja az országos események sorába, s ezért eleven és érdekes írások ma is.

A cikkek olvasmányosságához nem kis mértékben járul hozzá Ady eleven, robbanékony, fordulatokban gazdag stílusa. Azok a sajátos stílusjegyek, melyek a későbbi Adyt oly félreérthetetlenül jellemzik, már itt is jelentkeznek. Legelső dolog, mely azonnal szemünkbe tűnik, a cikkek hangjának igen erős subjektivitása. Ez a tény is következtetni enged írójuk költő-voltára. Stílusának vizsgálata során két problémával kell

foglalkoznunk: az első Ady sajátos újságírói módszere, a másik pedig a költő Ady kibontakozásának első jelei.

Érdekes cikkeinek sajátos kezdési módja. Nagyon ritkán kezd általános bevezető szavakkal. Helyettük valami figyelem-felkeltő érdekességet ír, mely kényszerít, hogy az egész írást egy lendülettel olvassuk végig. Nem ritka az sem, mikor a megírandó eset lényegét írja a cikk elejére, s azután tér rá az alaposabb ismertetésre, vagy pedig a konkluziót veti előre: „Tóth Benőék rendesen pénztárnokok szoktak lenni, s a gondjaikra bizott közpénzt többnyire elsikkasztják. Dicsekvésnek ne lássék: az egész nagyvilágon nincs annyi sikkasztó, mint ebben az ezeréves szép magyar hazában.” (Tóth Benőék.)

Ez a robbanékony, erős hangütésű kezdet Ady szenvedélyes közlési vágyának az igazságot azonnal kikiáltani akaró szándékának a terméke. Azé az emberé, akinek nincs türelme arra, hogy mondanivalóját egy szenvtelen fejtegetés végére függessze oda, akit szétfeszít a benne forrongó igazság, aki nem bírja magában tartani a mondanivalóját.

Ez a szenvedély vezette Adyt az úri Magyarország „becstelen és buta falai” ellen. Akkor volt igazán elemében, ha támadhatott. Legnagyobb lendületű, szinte egy lélegzetre megírt cikkei azok, amelyekben valaki, vagy valamilyen intézmény ellen támad. Ellenfelei tönkretételében utólérhetetlen, felhasználja a nyelv minden eszközt, hogy romboljon ott, ahol kell. Maga megkomponálta, de az ellenfél szájába adott abszurd és ostoba vélekedéstől egészen a szöviccekgig.

Az Alkotmány című klerikális lap arról panaszkodik, hogy a zsidók közül sokan tanulnak. Ady válasza: „Csak azt nem értjük, hogy ebbe a keserűségbe némi öröm nem vegyül. Ha tudniillik a 'zsidógyerekek' nem akarnak és nem fognak *buták* maradni, az 'Alkotmány' híveinek meglesz az az elégtételük, hogy nem lesz egy zsidó kollégájuk sem. Néppárti privilégium lesz a butaság.” (A zsidógyerek bűne.) Általánosan használt módszere ellenfelei szavai és tettei közti ellentmondások kiélezése: „Van szent Antal kenyer. Kolozsvárt osztja György püspök, Gusztáv püspök is osztaná, de ő a hitélet felélesztésével van elfoglalva. (Szent Antal kenyer.) Ti.: Bartók György református püspök kenyeret osztott az éhezőknek, Majláth Gusztáv katolikus püspök pedig nem.

Kedvelt módszere még ellenfeleit szinte kárhóztatott cselekedeteik tovább – ad abszurdumig vitt – folytatására buzdítani: „Mi maradunk továbbra is demokraták; de gyártjuk az új nemeseket és királyi tanácsosokat, biztosítjuk az új választásokat. Az aztán egészen más dolog, hogy a mi

gyönyörű demokrata voltunkban az egész világ nevet. Hiszen fő dolog a választás, nemesítés, királyi tanácsosság — no meg hát a demokrácia is!” (Szolnokdobokai hagyaték).

De nemcsak a sokféle árnyalatú szatirikus hang teszi érdekessé ezt a könyvet. A prózán keresztül sokszor átlóg a költő fantáziája. Feltűnő, zsurnalisztikában teljesen szokatlan, a gondolatok merész csapongására valló képkepcsolás. A rokon, és ellentétes értelmű szavak s a nyomukba járó képzettársítás mondanivalót kihangsúlyozó használata: „Az Egyetemi kört kinyitották. Ráfért a szellőztetés arra a körre.”

Rendkívül kedvelte a népdalokat, anekdotákat, csúfolódó mondásokat. A vallási élet kifejezéseit is szívesen profanizálja. Kiss József gárdájának mindenhatóságát az úri imádság szavaival figurázza ki: „Nevelt egy gárdát, mely küzd mindenki ellen. Gardát, mely csodálatos hittel hirdeti, hogy övé a tehetőség, jelen, jövő, ítéletmondás, ország, hatalom és dicsőség”.

Érdekes jelenség, az a néhány cikk, melynek szerkezete, stílusa erősen versre emlékeztet. Ady maga is érezte, hogy mondanivalója jóval súlyosabb, mint amit az akkor írt verseinek formája el tud viselni. Az új vizek viharosak. A századvégi költészet gyenge sajkájára biztos hajótörés vár ott. Az új, erős bordázatú, viharálló hajót keresi Ady. Ekkor még csaknem öntudatlanul teszi ezt, de keresése érdekes, s ezek a darabok érdekes dokumentumok lesznek a versek és prózája közti összefüggések kutatójának. Az érzelmi jelleg sokkal erősebben dominál ezekben a cikkekben, mint a többiekben. Sokkal inkább vehetőek lírai reflexióknak, mint újságcikkeknek, s ha mondanivalójukat összevetjük a többivel, rájöhettünk arra, hogy ezek az írások súlyos Ady meg nem oldott problémáival foglalkoznak. Szubjektívebbek, mint a többi. Ez a fokozott szubjektivitás magyarázza a bennük levő versszerű elemek megsokasodását. Még rajtuk van a századvég s Ady első verskötetének érzelgős, érzelmes hangja.

Az ismétlődő, visszatérő gondolatok (Betegeken 42. o.) az oly jellemző adys víziószerű látásmód (uo.) a konkrét képből kiinduló elvonás, az előtte megjelenő látott dolgok nyomán keletkező emlékek felrajzása (110. Hírek. Napsugár-szatírok) mind-mind költői látásmódból fogantak. A Reformáció című cikk pedig szaggatott felépítésével szinte strófa-szerkezetű. A Félreverik a harangot »hideg-meleg« jelzőinek használata szintén Ady későbbi költeményeire mutat.

Ezek a prózában bujkáló verselemek azonban nem jelentik egyértelműen azt, hogy Ady későbbi, igazi költészete ezekből

a cikkekből nőtt volna ki. Sokkal inkább rokonok ezek korai költészetével, melyben még a századvég líráját követi. Ezek inkább csak írójuk költő voltára utalnak.

Verseinek gyökerét másutt kell keresni. Már említettük stílusának robbanékonyságát, rövidségét, sokmindent egy mondatba sűrítő tömörségét. Az ún. „style coupée” az, ami Ady prózájára jellemző. Ez ebben a kötetben még csak fel-fel villan. Igazában majd a Nagyvárad-i Naplónál bontakozik ki.

„Vasárnap délután munkaszünet van, tessék egy kis sétát tenni. Megmondjuk azt is, hogy merre. Amerre mi jártunk. Közeledik a május. Zöldelő és virágos fák csalják az embert. Tessék sétálni a Schlauch-park, na meg az úgynevezett Káptalan-sor felé.” (Egy kis séta).

Sígy folytatódik ez a cikk kopogó, kemény, határozott kijelentő mondatokkal. Ebben már nincsenek kérdőjelek, talán-ok. Egy „ha” és egy „lehetne” fordul elő benne, de ez a „ha” és „lehetne” jelen esetben sem hagy már kétséget maga után. A Fölszállott a páva latolgatást nem tűró vagy-vagyai hangzanak már itt, a Góg és Magóg fia vagyok én határozott és egyszerű kijelentő mondatai állnak előttünk.

S nem véletlen, hogy Ady éppen abban a cikkében kezd rátérni erre az új útra, amelyikben először mondja a Káptalan-sorról: „Lakosai a legmihasznább, s legingyenélőbb emberek.”

Abban a cikkben, amelyikben a legbát-  
rabban, legmesszebbmenően bírálja kora  
Magyarországának elmaradott, haladásra kép-  
telen voltát, amelyikben legközelebb jut a  
társadalmi valóság lényegének igaz feltárá-  
sához. Elmélkedő, reflexzió jellegű írásai  
lassanként meg is szűnnek majd. Helyüket  
elfoglalják az új idők új dalai. Ennek az  
útnak kezdetét mutatja ez a kötet, mely sok  
vitára adott alkalmat. Igaz, akadnak benne  
kritikai kiadásokhoz nem illő hibák, kerültek  
bele idegen cikkek, maradtak ki belőle valódi  
Ady-írások. A hibákat nem akarjuk kiseb-  
bíteni. De amikor a kötetéről beszélünk,  
akkor elsősorban azt kell számba vennünk,  
hogy ez az első olyan kritikai kiadás a magyar  
irodalom történetében, amely napilapokban  
megjelent újságcikkeket tartalmaz, s ötven  
év régeledett eseményeiről és alakjairól ad  
bő magyarázó jegyzeteket. S éppen ezért a  
kötet sajtó alá rendezőjének, Földessy Gyulá-  
nak tartozunk hálaival. S mielőtt bírálánk,  
örömmel osztozunk, hogy megkezdődött a  
magyar irodalom eddig elrejtett, de feltárá-  
sra oly nagyon megérett területének napvilágra  
hozása. Ady Endre összes műveinek ki-  
adása.

Bessenyei György